

ก้าวแห่งความหวัง นิติเวชศาสตร์ชายแดนใต้ ระบบความยุติธรรมที่รอการสถาปนา

นายแพทย์สุภัทร ฮาสุวรรณกิจ

เป้าหมายสำคัญประการหนึ่งในการสร้างการยอมรับ และการสถาปนาระบบงานนิติเวชศาสตร์ในจังหวัดชายแดนใต้ โดยเฉพาะการสร้างการยอมรับต่อการชันสูตรผ่าศพ (autopsy) ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ความยากที่สำคัญเนื่องจากต้องมีการประยุกต์ในบริบทจังหวัดชายแดนใต้ ที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และมีความคิดความเชื่อที่ยึดมั่นในวิถีแห่งศาสนธรรมอย่างเคร่งครัด จนทำให้มีพื้นที่แห่งความยึดหยุ่นที่เปิดแฉงสำหรับวิทยาการและกฎกติกาใหม่ของสังคมมีอยู่อย่างจำกัด

อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จากการก่อเหตุความรุนแรงที่ยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มที่ยังคงระดับความรุนแรงที่ไม่ได้น้อยลง นักวิชาการหลายท่านวิเคราะห์ไว้ว่า เหตุการณ์เช่นนี้จะยังคงดำรงอยู่อีกนานหลายสิบปีหรืออาจยาวนานจนคนรุ่นปัจจุบันแก่ตัวลง เพราะอุดมการณ์ที่ฝังรากลึก ยากที่จะล้างออกได้ ดังนั้นจึงไม่มีคำว่าสายเกินไปสำหรับการสถาปนาระบบงานนิติเวชศาสตร์เพื่อส่งเสริมความยุติธรรมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

การตายในทัศนะอิสลาม

เนื่องจากบริบทของ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ประชาชนเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม บุคลากรที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จึงควรเข้าใจความตายในทรรศนะอิสลาม ซึ่งมีผลต่อการชันสูตรศพในพื้นที่

ความตายในทรรศนะอิสลามไม่ใช่ความทุกข์ อิสลามถือว่าการตายคือการกลับไปสู่ความเมตตาของพระเจ้าเป็นเจ้า ความตาย คือ การเปลี่ยนแปลงจากชีวิตที่ต้องพึ่งร่างกาย ไปสู่การมีชีวิตที่ไม่ต้องการร่างกาย จากชีวิตที่ต้องการสิ่งของต่างๆ ไปสู่ชีวิตที่ไม่ต้องการอะไรเลย เหมือนกับการเกิดสภาพใหม่

ความตายตามทรรศนะอิสลามเปรียบเสมือนการก้าวผ่านประตูจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่งซึ่งเป็นชีวิตนิรันดร์ ความตายทำให้มนุษย์สมบูรณ์ขึ้น จุดหมายปลายทางของชีวิตมนุษย์จึงเป็นการเดินทางสู่ความตาย ที่นำไปสู่ชีวิตใหม่ที่สมบูรณ์กว่า ความตายจึงไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัว หากแต่เป็นพระบัญชาของพระเจ้า

เมื่อได้รับข่าวการตายของพี่น้องมุสลิม มุสลิมจะกล่าวว่า “อินนาลิลลาฮิวะอินนา อิลัยฮิรอญูฮุน” (แปลว่า แท้จริงเราเป็นของอัลลอฮ์และยังพระองค์ที่เราต้องคืนกลับ) หลังจากนั้นก็จะเดินทางไปเยี่ยมครอบครัวหรือญาติผู้ตาย และร่วมนมาซ(ละหมาด)ศพ ตลอดจนไปส่งศพที่สุสานและทำการฝังศพอย่างทะนุถนอม

เมื่อมีการตายเกิดขึ้น อิสลามได้กำหนดให้มีการฝังศพให้เสร็จเรียบร้อยโดยเร็วและประหยัดที่สุด เพื่อไม่เป็นภาระแก่คนที่อยู่ข้างหลัง โดยจะต้องชำระล้างทำความสะอาด ห่อศพด้วยผ้าขาว ก่อนนำไปทำ

พิธีทางศาสนา หันหน้าศพไปยังนครมักกะฮ์ และฝังโดยเร็วที่สุด ซึ่งโดยปกติจะต้องทำให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมงหลังการตาย

อิสลามใช้การฝังศพเท่านั้น ไม่มีการนำไปเผา เพราะถือว่าไฟคือสิ่งที่ใช้เฉพาะการลงโทษผู้ทำบาปในนรก

ในการปฏิบัติต่อศพ อิสลามได้กำหนดให้ปฏิบัติต่อศพอย่างนุ่มนวล ให้เกียรติ และต้องไม่ให้ศพเป็นที่เปิดเผยในสภาพอูจาตหรืออนาจาร คนมุสลิมเชื่อว่า ร่างกายของคนตายมีความรู้สึกเจ็บปวดเหมือนคนเป็น จึงต้องปฏิบัติต่อร่างกายของคนตายด้วยความเคารพ เหมือนปฏิบัติต่อคนเป็น

การผ่าศพ (autopsy) จึงเป็นข้อห้ามในศาสนาอิสลาม ยกเว้นในรายที่ต้องชันสูตรพลิกศพเพื่อหาสาเหตุการตาย (forensic purpose) มุสลิมส่วนใหญ่จึงค่อยๆ ยินยอมให้มีการผ่าพิสูจน์ศพ เพราะจะเป็นเสมือนการทำร้ายศพ แต่ทั้งนี้ก็สามารถผ่าศพได้ หากมีความจำเป็นเพื่อการรักษาความยุติธรรมของสังคม

บทเรียนสำคัญของการผ่าศพในประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์

ในประเทศมาเลเซีย ซึ่งประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และประเทศสิงคโปร์ ซึ่งมีความเป็นประเทศที่ปกครองด้วยกฎระเบียบอย่างเข้มงวด รวมทั้งข้อมูลที่ได้รับทราบมาว่าในประเทศอินโดนีเซีย ประเทศที่มีประชากรมุสลิมที่ใหญ่ที่สุดในโลก ต่างก็มีระบบการนำนิติเวชศาสตร์มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมตามกฎหมาย โดยเฉพาะการชันสูตรผ่าศพ ซึ่งได้รับการยอมรับจากประชาชนของประเทศ ทั้งในด้านการรับรู้อาการการตายที่แท้จริงสำหรับญาติพี่น้อง และการปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อรักษาความยุติธรรมของประเทศ

ในประเทศมาเลเซียเองก็เคยผ่านประสบการณ์ในลักษณะเดียวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ไม่ยอมให้มีการชันสูตรผ่าศพเมื่อ 20 ปีที่แล้ว แต่ด้วยพัฒนาการทางสังคมก็สามารถผ่านอุปสรรคไปได้ ด้วยหลายกระบวนการ อาทิ

- กระบวนการทำความเข้าใจกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งการให้ความรู้ความเข้าใจผ่านสื่อ การเข้าไปให้ความรู้โดยตรงในชุมชน รวมทั้งการเรียนรู้จากกรณีที่มีเพื่อนบ้านเสียชีวิตและได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสมในการชันสูตรผ่าศพ ทั้งนี้การทำความเข้าใจกับชุมชนที่ได้ผล ควรต้องเป็นแพทย์หรือเจ้าหน้าที่ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามเข้าไปทำความเข้าใจ
- การทำความเข้าใจตามหลักวิชาการทางศาสนา รวมทั้งการจัดให้มีกระบวนการตีความโดยผู้รู้ทางศาสนาอิสลาม (ฟัตวา) เพื่อให้ผู้รู้และผู้นำศาสนาตีความให้เกิดแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับคัมภีร์อัลกุรอานที่ได้รับการยอมรับ และเผยแพร่ให้กับกลุ่มผู้นำทางศาสนาได้รับรู้ รวมทั้งมีการนำผลการฟัตวาที่จัดโดยองค์กรผู้รู้ทางศาสนาอิสลามนานาชาติมาเผยแพร่สร้างความเข้าใจในประเทศด้วย ซึ่งการตีความโดยผู้รู้ทางศาสนานั้น จะมีความเห็นไปในทางเดียวกันว่า “การผ่าชันสูตรศพนั้นทำไม่ได้ ยกเว้นในบางกรณี ซึ่งรวมถึงการผ่าชันสูตรศพเพื่อการหาสาเหตุการ

ตาย อันเป็นส่วนจำเป็นของกระบวนการรักษาความยุติธรรมให้กับผู้ตาย ญาติ และสังคม เช่นนี้ก็สามารถผ่านชั้นสุตตรศพเท่าที่จำเป็นได้”

- การปรับระบบบริการในการชันสูตรศพของโรงพยาบาล ให้มีความสอดคล้องกับวิถีมุสลิม โดยเน้นการผ่านชั้นสุตตรศพโดยเร็วเมื่อศพมาถึง โดยไม่มีการเก็บศพข้ามวัน ผ่านชั้นสุตตรทันทีที่ทุกวันที่ศพมาถึงไม่เว้นวันหยุดราชการ การจัดสถานที่ที่เป็นสัดส่วนและเอื้อต่อญาติในการประกอบพิธีกรรม เช่นห้องละหมาด ห้องห่อศพด้วยผ้ากะป๋น ห้องนั่งรอของญาติ รวมทั้งอาจมีการจัดแยกตู้เย็นเก็บศพที่แยกระหว่างคนที่นับถือศาสนาพุทธและมุสลิมออกจากกันอย่างชัดเจน เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นการจัดบริการในระยะเปลี่ยนผ่านเพื่อตอบสนองความใส่ใจของญาติในมิติทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญที่จะสร้างการยอมรับของประชาชนต่อการผ่านชั้นสุตตรศพ
- ลักษณะการบังคับใช้กฎหมายของประเทศมาเลเซียที่มีความเข้มแข็งในการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด โดยแพทย์เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ตามที่ตำรวจร้องขอให้มีการชันสูตรศพ ดังนั้นหากญาติประสงค์ที่จะไม่ผ่าศพ ก็ต้องไปคุยกับทางตำรวจ เพื่อยกเลิกคำสั่งการให้แพทย์ชันสูตรศพ ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว อำนาจรัฐและอำนาจการจัดการคดีของตำรวจ ทำให้ญาติต้องยินยอมปฏิบัติตามกรอบของกฎหมาย

ด้วยความพยายามในการดำเนินการสร้างความเข้าใจในหลายรูปแบบ ทำให้ในปัจจุบัน การผ่าศพเพื่อการชันสูตรหาสาเหตุการตาย ไม่ใช่ปัญหาอีกต่อไปในประเทศมาเลเซียและสิงคโปร์

ทำไมต้องสถาปนาระบบนิติเวชศาสตร์ของกระทรวงสาธารณสุขในจังหวัดชายแดนใต้

เชื่อว่าในปัจจุบันจะไม่มีการใช้กระบวนการทางนิติเวชศาสตร์หรือการชันสูตรพลิกศพอย่างละเอียด โดยแพทย์นิติเวชในพื้นที่ เมื่อมีการบาดเจ็บหรือเสียชีวิต การชันสูตรพลิกศพหรือการชันสูตรบาดแผลเกือบทั้งหมด เป็นภาระและบทบาทของโรงพยาบาลในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขในพื้นที่ จะมีกระบวนการที่พึ่งพาทีมนิติเวชจากกรมตำรวจหรือจากความมั่นคงบ้างก็เฉพาะบางกรณีที่มีมักจะเป็นข่าวที่ได้รับความสนใจจากสังคม ส่วนภาควิชานิติเวชศาสตร์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์นั้น ในปัจจุบันยังมีบทบาทน้อย เพราะตั้งอยู่ไกลจาก 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้พอสมควร

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันหากการชันสูตรพลิกศพในโรงพยาบาลต่าง ๆ นั้นมีคำถามหรือข้อข้องใจที่ไม่อาจสรุปสาเหตุการตายและพฤติกรรมที่เป็นเหตุตายได้ ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มีการส่งต่อเพื่อการชันสูตรพลิกศพอย่างละเอียดโดยแพทย์นิติเวชศาสตร์ ด้วยข้อจำกัดสำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ

- ข้อจำกัดทางระบบคือไม่มีโรงพยาบาลในพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านนิติเวชศาสตร์ในพื้นที่
- ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมที่ต้องการการทำความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง
- ข้อจำกัดด้านความเข้มแข็งในการบังคับใช้กฎหมาย

ประกอบกับสถานการณ์ความมั่นคงที่ซับซ้อน ทำให้ความเชื่อถือของประชาชนต่อรัฐไทยมีความคลางแคลงสงสัยบ่อยครั้ง การชันสูตรพลิกศพและการผ่าศพโดยแพทย์นิติเวชของสำนักงานตำรวจแห่งชาติหรือแพทย์นิติเวชจากกองทัพ ซึ่งมีบ่อยครั้งที่ทั้งสององค์กรนี้เป็นคู่กรณีโดยตรง ยิ่งทำให้ความรู้สึกรู้สึกเชื่อถือในผลการชันสูตรพลิกศพนั้นไม่ได้รับการยอมรับ และถูกนำไปใช้ในการสร้างกระแสให้รู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมด้วย

งานวิจัยของ ผศ.ดร.ศรีสมภพ จิตร์ภิรมย์ศรี จากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี เรื่อง “การวิเคราะห์สังคมการเมืองและอัตลักษณ์ของจังหวัดชายแดนภาคใต้” ซึ่งเผยแพร่ในเดือนกรกฎาคม 2553 โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างประมาณ 2,500 คน ครอบคลุมพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชนต่อสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งในแง่ของเหตุการณ์ความไม่สงบ ทักษะคิดของประชาชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกๆ ส่วนของราชการ การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือโครงการภาครัฐทั้งหลาย

ผลการวิจัย พบว่า ประชาชนต้องการให้การเมืองนำการทหาร (แต่ที่ผ่านมานโยบายการแก้ปัญหาแบบนี้ยังไม่บรรลุผลสำเร็จ) ส่วนคำถามที่ว่า “ชาวบ้านให้ความไว้วางใจใครมากที่สุด” อันดับที่ 1 คือ ผู้นำศาสนา (ซึ่งทำสำรวจก็ครั้ง ผู้นำศาสนาที่มาเป็นอันดับหนึ่งทุกครั้ง) อันดับ 2 เป็นหน่วยงานของรัฐประเภทสาธารณสุข คือ หมอ พยาบาล ตามด้วยครูและองค์กรปกครองท้องถิ่น ส่วนกลุ่มที่มีความไว้วางใจอยู่ในขั้นต่ำสุดคือเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจ ต่อคำถามที่ว่า “การรับรู้ต่อบทบาทของรัฐในการที่จะลงไปทำงานในพื้นที่” กลุ่มตัวอย่างตอบว่า รับรู้กิจกรรมโครงการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. เป็นกิจกรรมที่ประชาชนเห็นและมีส่วนร่วมมากที่สุด รองลงมาคือกิจกรรมการแพทย์สาธารณสุขมีการรับรู้มากเป็นอันดับ 2 โครงการของทหาร งานเศรษฐกิจพอเพียง โครงการชุมชนศรัทธา และโครงการญาติันันบารู โครงการเหล่านี้ลงไปในพื้นที่และติดอันดับต้นๆในงานวิจัยชิ้นนี้ด้วย สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทและกิจกรรมของทหารในแง่ของงานมวลชนลงไปถึงพื้นที่และกระจายครอบคลุมพอสมควร

บทสรุปงานวิจัยคือ ภาครัฐ “เข้าถึง” พื้นที่ แต่ยังไม่ “เข้าใจ” ชาวบ้าน และผู้คนในดินแดนแห่งนี้ก็ยังคงเลือกที่จะรักษา “อัตลักษณ์” ของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น

ดังนั้นในการสร้างความเชื่อมั่นต่อการใช้นิติเวชศาสตร์ ให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมในพื้นที่ จำเป็นต้องมีภาพที่เป็นกลางและทุกฝ่ายยอมรับ ซึ่งความเชื่อถือต่อกระทรวงสาธารณสุขและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์นั้นยังมีสูงมาก และยังมีภาพที่เป็นกลางและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย กระทรวงสาธารณสุขจึงควรที่จะเข้ามารับผิดชอบในการกิจด้านนิติเวชศาสตร์นี้อย่างเต็มที่ ภายใต้การสนับสนุนทุกด้านจากคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมเดียวที่ยังมีอยู่ที่จะสามารถอำนวยการความเป็นธรรมที่ทุกฝ่ายในพื้นที่ยอมรับได้ และจะเป็นประโยชน์ในการสร้างสันติภาพในระยะยาว

การคลี่คลายตัวของการยอมรับการชันสูตรศพในชายแดนภาคใต้

ในสภาพความเป็นจริง การชันสูตรพลิกศพมุสลิมในพื้นที่เกือบทั้ง 100% จะไม่ยอมรับการผ่าชันสูตรศพ แพทย์มักทำได้เพียงการบันทึกสภาพบาดแผลภายนอก โดยดูจากบาดแผลหรือร่องวิถีกระดูกตำแหน่งที่อาวุธเข้า – ออกจากร่างกาย ชนิดอาวุธที่ทำอันตราย โดยเฉพาะกรณีที่ถูกยิงด้วยอาวุธปืน แพทย์อาจต้องระบุว่า เป็นลูกปรายหรือลูกโคด

หากเป็นการตายโดยทั่วไป ในสถานการณ์ปกติ แพทย์ทั่วไปมีความรู้พอที่จะระบุสาเหตุการตายได้ แต่หากเป็นคดีฆาตกรรมซ่อนเงื่อนหรือสถานการณ์รุนแรงเช่นไฟใต้ แพทย์ทั่วไปไม่สามารถอ่านลักษณะบาดแผลได้ว่า ลักษณะใดบ่งชี้การฆ่าทั่วไปด้วยอารมณ์โกรธแค้นส่วนตัว การฆ่าเพื่อสังเวญอุดมการณ์ของกลุ่มชน การฆ่าด้วยความเกลียดแค้น หรือ เป็นการฆ่าที่ฝึกมาอย่างโหดเหี้ยมเพื่อก่อการร้ายโดยเฉพาะ แพทย์หลายรายยอมรับว่า ในสถานการณ์ไฟใต้รายวัน เพียงการระบุว่ากระดูกสันใดเป็นรูเข้า และรูออก ก็ยากลำบากแล้ว

นอกเหนือจากความยากในการอ่านการตายจากลักษณะบาดแผลแล้ว การเก็บวัตถุพยานจากศพก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการมัดตัวผู้กระทำผิด แพทย์จึงได้รับการร้องขอจากเจ้าหน้าที่ตำรวจให้ช่วยเก็บหัวกระดูกออกมาจากศพด้วยเพื่อเป็นหลักฐานในการดำเนินคดี

หัวกระดูก เปรียบเสมือน DNA ในร่างกายมนุษย์ เกลียวในลำกล้องของปืนแต่ละกระบอกจะสร้างลายที่หัวกระดูกที่แตกต่างจากปืนกระบอกอื่นแต่จะซ้ำเดิมเสมอในกระสุนทุกนัดที่ผ่านเกลียวลำกล้องเดิม หากสามารถเก็บหัวกระดูกจากศพได้ ก็จะสามารถนำมาเปรียบเทียบกันกับหัวกระดูกนัดที่ได้จากการใช้ปืนที่ต้องสงสัยว่าใช้ในการกระทำความผิดซึ่งนำมายิงเก็บหัวกระดูกแล้วตรวจด้วยกล้องจุลทรรศน์เปรียบเทียบ (Comparative Microscope)

การชันสูตรศพในบริบทของมุสลิมที่มักไม่อนุญาตให้มีการชันสูตรโดยการผ่าศพ ทำให้หลายครั้งที่สาเหตุการตายไม่สามารถระบุได้ โดยเฉพาะการเก็บวัตถุพยานจากศพ อีกทั้งแพทย์มักได้รับความกดดันจากญาติที่จะรีบนำศพกลับไปทำพิธีฝังโดยเร็วที่สุด

ดังนั้นในกรณีที่กระดูกฝังอยู่บริเวณใต้ผิวหนังส่วนต้น แพทย์ก็อาจจะดำเนินการเอาหัวกระดูกออกให้ได้ แต่หากกระดูกอยู่ในตำแหน่งลึกมาก แพทย์ต้องขออนุญาตจากญาติเพื่อผ่าตัดเอากระดูกออก ซึ่งเกือบทุกครั้งที่ญาติจะไม่ยินยอม แพทย์จึงทำได้เพียงการรีบชันสูตรด้วยการใช้เหล็กแรงแกรงรูยิงเพื่อหาทิศทางของอาวุธ และเอ็กซ์เรย์ตำแหน่งไว้เท่านั้น โดยไม่มีการผ่าศพเพื่อเก็บหัวกระดูกหรือเศษสะเก็ดระเบิดที่ฝังอยู่ในร่างกายไว้เป็นวัตถุพยานในการหาตัวผู้กระทำผิด

ในบางกรณีแม้กระดูกอยู่ในตำแหน่งตื้น พอที่จะเอาออกได้โดยง่าย แต่หากญาติไม่ยินยอม ก็เป็นการยากที่แพทย์จะฝ่าฝืน ถึงแม้ตำรวจจะขอร้องแกมบังคับให้แพทย์ผ่าออกก็ตาม กลุ่มญาติที่ไม่อนุญาตก็จะยื่นกอดอกและเขม้นมองอยู่มุมหนึ่งของห้อง สถานการณ์ดังกล่าวแพทย์ส่วนใหญ่ก็จะไม่ผ่าให้ เพื่อความปลอดภัยของแพทย์เองที่ยังต้องอยู่ในชุมชนนั้นทุกวัน ทำให้ปัญหาการเก็บหลักฐานจากศพยังเป็นปัญหาใหญ่ในพื้นที่

อย่างไรก็ตาม หลังจากการคุกคามของสถานการณ์ไฟได้มายาวนาน ทำให้ความเข้าใจของประชาชนในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควรในหลายพื้นที่ ในปัจจุบันหลายพื้นที่ที่มีการคลี่คลายตัวของกรวยการยอมรับการผ่าเอาหัวกระสุนที่ฝังในชั้นผิวหนังตื้นๆ ออกมากขึ้น เพื่อนำหัวกระสุนดังกล่าวไปใช้ในการเป็นหลักฐานสำคัญในการดำเนินคดีกับผู้ก่อเหตุต่อไป แต่การผ่าศพแบบเต็มรูปแบบเพื่อหาสาเหตุการตายให้ครบทุกแง่มุมนั้น ยังไม่ได้รับการยอมรับจากพื้นที่

ข้อเสนอระยะสั้นเพื่อวางระบบงานการชันสูตรผ่าศพจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในเมืองต้น เพื่อการวางรากฐานและสร้างความเข้าใจต่อการชันสูตรผ่าศพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีอัตราการยอมรับให้มีการผ่าศพ (autopsy) ที่น้อยมาก ควรจะมีการดำเนินการอย่างน้อย 4 ประการ กล่าวคือ

1. การปรับระบบการชันสูตรผ่าศพของ ภาควิชานิติเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ให้สอดคล้องกับบริบทความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ที่ต้องการการนำศพกลับไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างรวดเร็ว ด้วยการปรับระบบบริการจากเดิม ที่เมื่อมีการส่งศพมาให้ชันสูตรผ่าศพ ก็จะมีการเก็บไว้ชันสูตรผ่าศพในช่วงเช้าวันรุ่งขึ้น และสามารถปล่อยศพให้แก่ญาติเพื่อนำกลับไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ก็มักเป็นช่วงบ่าย ซึ่งกว่าจะถึงในพื้นที่ต่างจังหวัดก็ค่ำ ทำให้มีความไม่สะดวกหลายประการในการทำพิธีทางศาสนา ดังนั้นในเมืองต้น ทางภาควิชานิติเวชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จึงพร้อมที่จะปรับระบบงาน ให้มีการชันสูตรผ่าศพโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในการผ่าศพ ซึ่งอาจดำเนินการในช่วงกลางคืนด้วยถ้าจำเป็น และเมื่อตรวจเสร็จชันสูตรแล้ว ก็สามารถปล่อยศพกลับให้กับญาติได้ในช่วงเช้า ซึ่งสามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้สะดวกและทันเวลา
2. การทำความเข้าใจกับทุกฝ่ายให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อการชันสูตรผ่าศพ ความเข้าใจดังกล่าวต้องทำทั้งในระดับชุมชนและระดับผู้รู้ทางศาสนา โดยนำประสบการณ์และบทเรียนจากประเทศมาเลเซีย โดยเฉพาะพื้นที่มาเลเซียตอนเหนือและรัฐปีนัง ซึ่งมีบริบทที่คล้ายกับวิถีวัฒนธรรมของจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น นำมาปรับประยุกต์ในพื้นที่ได้ดีที่สุด
3. การสร้างกลไกการชันสูตรผ่าศพในกรณีที่มีการเสียชีวิตในระหว่างการควบคุมตัวของเจ้าหน้าที่ ซึ่งเป็นการตายที่ตามกฎหมายได้กำหนดให้มีการชันสูตรพลิกศพอย่างละเอียด เพื่อให้ทราบเหตุตายและอำนวยความสะดวกให้ศพกลุ่มนี้ทุกรายต้องได้รับการผ่าศพตามกฎหมายเสมอ ซึ่งต้องการการทำหน้าที่อย่างเข้มแข็งของตำรวจและทหารในพื้นที่ ในการปฏิบัติตามกฎหมายในการส่งชันสูตรผ่าศพทุกราย ซึ่งจะทำให้คนในพื้นที่มีโอกาสเห็นความสำคัญของ autopsy มากขึ้นในการอำนวยความสะดวก

4. การปรับปรุงระบบการประสานงานและการบังคับใช้กฎหมายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการบังคับใช้กฎหมายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 148 ว่าด้วยการชันสูตรพลิกศพ เพื่อหาสาเหตุการตาย และพฤติกรรมที่เป็นเหตุให้ตาย ใน 2 กรณีคือ การตายผิดธรรมชาติ และการตายในระหว่างการควบคุมตัวของเจ้าพนักงาน โดยควรมีการปรับกระบวนการที่พนักงานสอบสวนแห่งท้องที่ที่พบศพนั้น มีระบบการสั่งการเป็นลายลักษณ์อักษรให้แพทย์เป็นผู้ชันสูตรพลิกศพเพื่อหาสาเหตุการตายตามกฎหมาย หรืออาจส่งต่อหากเกินความสามารถ โดยให้มีแบบฟอร์มเฉพาะ ที่หากแพทย์ไม่ปฏิบัติตามจะมีความผิดฐานบกพร่องต่อหน้าที่ตามระเบียบราชการ (ทั้งนี้เพื่อตอบกับญาติว่าแพทย์ต้องทำตามกฎหมายและตามที่ตำรวจสั่งการ) และหากญาติไม่ยินยอมให้มีชันสูตรพลิกศพอย่างละเอียดหรือไม่ยินยอมให้มีส่งต่อเพื่อการชันสูตรผ่าศพนั้น ญาติต้องไปเจรจากับตำรวจผู้ออกไปสั่งให้แพทย์ชันสูตรพลิกศพเท่านั้น

ข้อเสนอระยะยาวเพื่อวางระบบงานการชันสูตรผ่าศพจังหวัดชายแดนภาคใต้

ข้อเสนอสำคัญที่น่าจะมีความเป็นไปได้ เพื่อการวางระบบการชันสูตรผ่าศพจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในระยะยาว ได้แก่

1. การจัดตั้งงานนิติเวชศาสตร์ในโรงพยาบาลศูนย์ยะลา

ซึ่งต้องการความมุ่งมั่นต่อพันธะสัญญา (strong commitment) จากผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงสาธารณสุขเป็นอย่างมาก โดยต้องประกาศเป็นนโยบาย เพื่อวางระบบงานการชันสูตรผ่าศพในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างเป็นทางการถาวร ซึ่งการจัดตั้งงานนิติเวชศาสตร์ในโรงพยาบาลศูนย์ยะลา เพื่อให้บริการแก่ประชาชนใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น เป็นหนึ่งในคำตอบสุดท้ายที่สำคัญยิ่ง

ทั้งนี้การจัดตั้งงานนิติเวชศาสตร์ในโรงพยาบาลศูนย์ยะลานั้น มีรายละเอียดที่ต้องคำนึงถึงได้แก่

- 1) การเตรียมบุคลากร โดยเฉพาะแพทย์นิติเวช ซึ่งต้องบรรจุเพื่อปฏิบัติงานเต็มเวลา โดยข้อเสนอจากพื้นที่ได้ให้ความเห็นว่า ควรมี 2 คน เป็นแพทย์ที่นับถือศาสนาอิสลาม 1 คน และศาสนาพุทธ 1 คน ซึ่งจะทำให้เกิดการยอมรับของคนในพื้นที่มากที่สุด นอกจากนี้ยังต้องเตรียมบุคลากรในระดับผู้ช่วย และวิชาชีพอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย

โจทย์ใหญ่ที่ยากของการเตรียมบุคลากรคือ แม้จะเปิดให้มีทุนเรียนต่อแพทย์นิติเวชศาสตร์ของ รพศ.ยะลา แต่จะมีแพทย์มาสมัครหรือไม่ เพราะโดยปกติ แพทย์ที่จะมาสนใจเป็นแพทย์นิติเวชศาสตร์ก็หายากอยู่แล้ว และยิ่งต้องทำงานในพื้นที่สีแดง อีกทั้งยังมีความเสี่ยงเนื่องจากผลข้างเคียงทางจิตใจจากความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ในพื้นที่ด้วยแล้ว ก็ยิ่งยากที่จะหาแพทย์ที่สนใจมารับทุน การสร้างแรงจูงใจและการมุ่งมั่นจริงจังของกระทรวงสาธารณสุขในการสนับสนุน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเตรียมบุคลากร

- 2) การเตรียมอาคารสถานที่ ซึ่งต้องการการออกแบบที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ ซึ่งรูปแบบของโรงพยาบาลทั่วไปที่รัฐปีนัง (Penang General Hospital) สามารถนำต้นแบบของตัวอาคารมาประยุกต์ออกแบบได้ ให้มีพื้นที่ใช้สอยที่แยกสัดส่วนระหว่างศวมุสลิมกับศาสนาอื่น รวมทั้งมีพื้นที่ให้ญาติสามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้ด้วย
 - 3) การเตรียมครุภัณฑ์เพื่อรองรับการเปิดหน่วยงานใหม่ ทั้งในส่วนของการผ่าตัด การตรวจทางพิษวิทยา เป็นต้น
 - 4) การเตรียมวางระบบงานนิติเวชศาสตร์ในโรงพยาบาล ซึ่งทางคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์พร้อมที่จะช่วยวางระบบ และเป็นส่วนหนึ่งของระบบส่งต่อในด้านนิติเวชศาสตร์
 - 5) การเตรียมระบบสนับสนุน เช่น ระบบความปลอดภัย ระบบการจัดการฐานข้อมูล การประชาสัมพันธ์และทำความเข้าใจกับประชาชน การจัดพื้นที่รอคอยสำหรับญาติที่แยกออกมาเฉพาะ เป็นต้น
2. การสร้างความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ต่อเรื่องการชันสูตรผ่าศพ ที่สอดคล้องกับวิถีมุสลิม ซึ่งมีหลายกระบวนการวิธีที่สำคัญ ได้แก่
- 1) การทำการตีความโดยผู้รู้ทางศาสนาอิสลาม (ฟัตวา) ของประเทศไทยเอง ในการแสวงหาขอบเขต เงื่อนไข หรือแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการชันสูตรผ่าศพ ว่าเงื่อนไขใดที่ทำได้หรือควรทำ โดยไม่ได้ยึดติดตามหลักการทางศาสนาอิสลามตามที่ปรากฏในพระคัมภีร์ อัลกุรอาน
 - 2) การเผยแพร่แนวปฏิบัติและคำฟัตวาของต่างประเทศในกรณีการชันสูตรผ่าศพให้กว้างขวาง จากบทเรียนในเรื่องการชันสูตรผ่าศพของนานาประเทศ โดยเฉพาะประเทศมุสลิมนั้น เกือบทุกประเทศ ไม่ว่าประเทศเพื่อนบ้านของไทยเช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย ปากีสถาน บังคลาเทศ และเกือบทุกประเทศในตะวันออกกลาง ล้วนแต่มีแนวปฏิบัติในการชันสูตรผ่าศพทั้งสิ้น อีกทั้งมีคำฟัตวาที่มีการประชุมกันในระดับโลกอีกหลายครั้ง ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการชันสูตรผ่าศพ ซึ่งควรที่จะมีการจัดกระบวนการเผยแพร่สร้างความเข้าใจกับผู้นำศาสนาและประชาชนอย่างเป็นระบบ แม้จะต้องใช้เวลาในการเปลี่ยนความคิดความเชื่อของผู้คน แต่ก็ควรต้องเริ่มกระบวนการนับหนึ่งนับสองในเร็ววัน ทั้งนี้อาจมุ่งเน้นไปที่การสร้างความเข้าใจกับคนรุ่นใหม่ ซึ่งง่ายกว่าการทำความเข้าใจกับคนรุ่นเก่า

ความในใจส่งท้าย

การแพทย์กับความยุติธรรมในจังหวัดชายแดนใต้ เป็นประเด็นที่สำคัญมากในการสร้างสันติภาพและความสมานฉันท์ในระยะยาว การเสริมสร้างความยุติธรรมด้วยการใช้หลักวิชาการและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ด้วยกระบวนการนิติเวชศาสตร์นั้น เป็นกระบวนการที่มีความเป็นสากล สามารถพิสูจน์และจับต้องได้ สามารถไขข้อเคลือบแคลงสงสัยได้ แม้ว่าในปัจจุบันยังมีข้อจำกัดมากมาย เช่น ข้อจำกัดด้านวิถี

วัฒนธรรม ข้อจำกัดเชิงระบบที่ไม่มีความพร้อม ข้อจำกัดในด้านการบังคับใช้กฎหมาย ข้อจำกัดด้านการยอมรับอำนาจรัฐ โดยเฉพาะตำรวจทหาร รวมทั้งข้อจำกัดด้านเทคนิควิธีต่างๆ ซึ่งล้วนเป็นอุปสรรคที่ต้องฝ่าฟัน

สำหรับข้อเสนอที่จะทำให้โรงพยาบาลศูนย์ยะลา มีศักยภาพในการดำเนินงานนิติเวชศาสตร์ หากเริ่มต้นเตรียมการตั้งแต่วันนี้ ด้วยการเริ่มมีนโยบายที่ชัดเจน ก็คงต้องใช้เวลาอย่างน้อย 4 ปี จึงจะมีแพทย์นิติเวชศาสตร์ที่รับทุนไปเรียนกลับมาปฏิบัติงานที่โรงพยาบาลศูนย์ยะลา และวันนี้กระทรวงสาธารณสุข หรือศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ก็ยังไม่ได้รับปากหรือรับเป็นนโยบายที่จะไปผลักดัน

แต่ด้วยสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ยังคงมีระดับความรุนแรงที่ไม่ได้ลดน้อยลง การขับเคลื่อนกระบวนการนิติเวชศาสตร์และการชันสูตรผ่าศพให้ได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการยุติธรรมนั้น จึงยังมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

**นิติเวชศาสตร์ชายแดนใต้ จึงเป็นอีกก้าวแห่งความหวัง
ของระบบความยุติธรรมที่รอการสถาปนาอย่างเป็นระบบ**

๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑